

Байсан Д. В.,

Національний університет "Острозька академія"

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛ. *JUSTICE*)

Стаття присвячена аналізу деяких способів метафоричної концептуалізації ПРАВОСУДДЯ в англійській мові. Зокрема, подано визначення концептуальної метафори та виявлено набір і зміст концептуальних метафор, пов'язаних із словом justice.

Ключові слова: концептуалізація, концептуальна метафора, концептосфера, метафоризація, сфера-джерело, сфера-ціль, фрейм, когнітивна модель.

In the article the ways of metaphorical conceptualization of JUSTICE in English language are analyzed. In particular, the definition of conceptual metaphor is given, and the set and content of conceptual metaphors connected with the word justice are presented.

Key words: conceptualization, conceptual metaphor, conceptual sphere, metaphorization, source domain, target domain, frame, cognitive model.

Одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики є дослідження в руслі когнітивної парадигми. Зокрема, особлива увага приділяється дослідженню концептуальної метафори як когнітивного процесу, який відображає і формує нові поняття і без якого неможливе одержання нового знання [3, с. 21]. У когнітивній лінгвістиці метафора трактується як перенесення когнітивної структури, прототипно пов'язаної з певним мовним втіленням, з однієї ділянки, до якої вона належить, на іншу. Процес такого перенесення залучає дві сфери: сферу-джерело (source domain), представлену певними поняттями, що відображають взаємодію людини з дійсністю, і сферу-ціль (target domain), що, як правило, складається із понять, не доступних у безпосередньому фізичному спостереженні [4, с. 389].

Структурування одного концепту в термінах іншого в межах когнітивної лінгвістики розглядається як процес метафоризації. Метафоризація – один з найпродуктивніших способів вторинної номінації на основі схожості сутностей за їхніми ознаками, властивостями, функціями. В основі метафоричного (асоціативного) мислення – аналогове осмислення людиною картини світу [1, с. 13]. Концептуальна метафора – модель мислення носіїв культури [9, с. 29], яка викриває стан речей у реальності, оскільки встановлений розумовий зв'язок між концептами відбиває перш за все спільність / розбіжність ознак, які творчо осмислюються. Вона продукує нові, нестандартні смислові зв'язки, оскільки джерело і ціль належать до різних концептосфер [8, с. 321; 7, с. 118]. Унаслідок

процесу метафоричного переносу змінюються межі концепту [9, с. 125] й референтність одиниці, що його вербалізує. Уподібнення сутностей, які логічно не збігаються й онтологічно не схожі, у концептуальній метафорі зумовлені повним модусом фіктивності [6, с. 143]. Метафора дозволяє структурувати абстрактну царину за зразками більш конкретних сфер життєдіяльності людини, висвітлюючи ту ознаку або набір ознак явища, які вважаються істотними для розуміння [5, с. 8]. Механізм концептуальної метафори вивчали Ч. Філлмор, П. Кей, Е. Каві, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Джекендофф, А. М. Баранов, В. Манакін та інші.

Метою статті є аналіз деяких способів метафоричної концептуалізації ПРАВОСУДДЯ в англійській мові, представлених у текстових реалізаціях лексеми *justice*. Для цього необхідно виявити набір і зміст концептуальних метафор, пов'язаних з цим словом. Аналіз базується на описі семантики стійких сполучень з лексемою *justice*. Особливу увагу приділено сполученням іменника *justice* з дієсловами руху та деякими лексемами з інших семантичних класів.

Матеріалом слугували дані словників Oxford Dictionary of Current English (OED), АБВУД Lingvo 13 та Британського національного корпусу (BNC).

В англійській мові правосуддя позначається лексемою *justice*. Перше вживання *iustise* належить до пізнього давньоанглійського періоду і датовано 1140 роком. Слово походить з латинського *justitia* 'справедливість' (від прикметника *justus*), запозиченого за посередництвом старофранцузького *justise*, яке мало широкий спектр значень: 'справедливість; захист прав; суд справедливості; суддя'. В англійській мові це слово з 1200 року почало вживатися на позначення особи, яка представляла судову владу. Значення 'чинення правосуддя, забезпечення правопорядку' фіксується з 1300 р., а з 1320 року ним називали мирового суддю [Online Etymology Dictionary].

На сучасному етапі лексема *justice* вживається у кількох значеннях [OED]:

1. 'справедливе ставлення до людей'. *They are demanding equal rights and justice.* 'Вони вимагають рівноправ'я та справедливості.'
2. 'виправданість, обґрунтованість, законність'. *The justice of the case* 'винесення справедливого, законного рішення по справі'.
3. 'суд, судочинство, правосуддя, суддя'. *He was brought to justice.* 'Він постав перед судом.' *Supreme Court Justice Sandra O'Connor* 'суддя Верховного суду Сандра О'Конор'.

Отже, *justice* входить до трьох, пов'язаних між собою, лексико-семантичних груп:

- 1) 'справедливість, чесність'
- 2) 'достовірність, обґрунтованість, законність'
- 3) 'система правосуддя'

Аналіз лексеми *justice* в межах вищезазначених ЛСГ показав, що найбільшу кількість концептуальних метафор породжує вживання *justice* у значенні 'система правосуддя', яке базується на концепті ПРАВОСУДДЯ.

Внаслідок проведеного аналізу вживань з лексемою *justice* нам вдалося встановити, що концепт ПРАВОСУДДЯ в англійській мові втілюється за допомогою таких концептуальних метафор.

ПРАВОСУДДЯ-МЕХАНІЗМ

Концептуалізація системи правосуддя як механізму становить різновид механістичної метафори, широко вживаної у мові для репрезентації природних, соціальних та психічних явищ. Механістична метафора, в свою чергу, становить підвид однієї з базових метафоричних моделей, що, за теорією концептуальної метафори Лакоффа – Джонсона, формулюється як ОБ'ЄКТ (ПРЕДМЕТ). У межах цієї моделі явища різноманітної природи репрезентуються у вигляді конкретних фізичних об'єктів, у нашому випадку, у вигляді механізму. Найбільш експліцитно ця метафора реалізується у сталому звороті *machinery of justice* – 'механізм здійснення правосуддя'. Лексема *machinery* є збірним поняттям, її пряме значення – це сукупність машин, їх частин, устаткування, тобто правосуддя розглядається як система, яка складається з певних механічних підсистем.

The writ of habeas corpus deals with the machinery of justice, and is essentially a procedural writ, the object of which is to enforce a legal right. [BNC]

'Хабеас Корпус Акт (наказ про доправлення до суду) пов'язаний із системою (букв. механізмом) правосуддя. Це процесуальний документ, метою якого є забезпечити виконання та дотримання закону.'

На базі цієї ж метафори функціонує вислів *wheels of justice* – 'правосуддя' (досл. 'колеса правосуддя'). У даному випадку правосуддя розглядається як спеціальний різновид механізму – транспортний засіб, тобто механізм з колесами, який перебуває у постійному русі.

Key testimony has been broadcast live on television and radio to help keep the city fully abreast of the proceedings and to show the wheels of justice turning. [BNC]

'Покази головних свідків транслиювалися наживо по радіо та телебаченню, щоб місто мало змогу слідкувати за перебігом судового процесу та впевнитися, що правосуддя вершиться.' (досл. 'крутяться колеса правосуддя').

Розглянемо деякі метафоричні наслідки реалізації цієї метафори. Рух механізму чи машини можна прискорити. Аналогічно прискорюється й перебіг правосуддя.

Extending the jurisdiction of the County Courts has helped speed up justice. [BNC]

'Розширення юрисдикції окружних судів допомогло прискорити перебіг правосуддя.'

Поєднання лексеми *justice* з дієсловами, які належать до тематичної групи ‘уникати’ (*to escape, to evade, etc.*) теж дозволяє розглядати правосуддя як машину, рухомий механізм, від якого треба втікати, щоб не бути роздавленим. Відповідно, ‘бути роздавленим колесами правосуддя’ означає, що правосуддя здійснилося, і злочинець отримав по заслугах.

So far Veillon has eluded deputies, but he can't escape the wheels of justice. [BNC]

‘Отже, Вейон обійшов депутатів, проте він не зможе уникнути правосуддя.’ (досл. ‘втекти від коліс правосуддя’).

The notorious Nick Smirnow is still trying to evade the wheels of justice by hiding in the Philippines to avoid his and his wife's arrest in the USA and Canada. [BNC]

‘Сумнозвісний Нік Смірнов ще досі намагається уникнути правосуддя, переховуючись із дружиною на Філіппінах, щоб не бути заарештованими в США та Канаді.’ (досл. ‘намагається не потрапити під колеса’).

Словосполучення *course of justice* (відправлення правосуддя) також метафоризує правосуддя як транспортний засіб [7, с. 82], адже пряме значення лексеми *course* – ‘курс, напрям літака, корабля і т.д.’ Оскільки можна створити перепони на шляху руху транспортного засобу, завадити йому рухатися правильним курсом, тобто змусити його відхилитися від першопочаткової траєкторії слідування, аналогічно можна й заважати чи перешкоджати відправленню правосуддя. Це яскраво ілюструють дієслова із тематичної групи ‘перешкоджати’ (*to obstruct, to pervert, to deflect, to interfere, etc.*), які регулярно трапляються у відповідних контекстах:

He was convicted of conspiracy to obstruct the course of justice. [BNC]

‘Його звинуватили у злочинній змові перешкодити відправленню правосуддя.’ (досл. ‘створювати перешкоди на шляху, загороджувати або захарашувати прохід’).

Can you imagine poor old Tony and me conspiring to deflect the course of justice? [BNC]

‘Чи можеш ти уявити, що бідний старий Тоні та я змовилися завадити нормальному перебігу судового розгляду?’ (досл. ‘відхилитися від курсу правосуддя’)

He was immediately arrested and charged with intending to pervert the course of justice, which he denies. [BNC]

‘Його відразу заарештували та звинуватили у спробі завадити відправлення правосуддя, що він заперечує.’ (досл. ‘змінити курс правосуддя’)

They could be guilty of contempt of court if their publication interfered with the course of justice. [BNC]

‘Якби їхня публікація завадила нормальному перебігу судового процесу, їх могли б звинуватити у неповазі до суду.’ (досл. ‘втручатися, заважати курсу слідування правосуддя’).

Концептуалізація ПРАВОСУДДЯ в англійській мові не обмежується механістичною метафорою. Цей концепт трапляється у дослідженому матеріалі також у межах когнітивного фрейму ЗМАГАННЯ/БОРОТЬБА [2, с. 403]. Відповідна концептуалізація є цілком очікуваною, адже відомо, що судова практика з найдавніших часів будується у вигляді ритуалізованої словесної боротьби за встановлення істини і здійснення правосуддя. Однак концептуалізація ПРАВОСУДДЯ у межах згаданого фрейму є досить нетривіальною.

У фреймі ЗМАГАННЯ/БОРОТЬБА правосуддя (justice) може концептуалізуватися як приз/трофей, противник та переможець. Отже, маємо наступні концептуальні метафори.

ПРАВОСУДДЯ-ПРИЗ/ТРОФЕЙ

Ця метафора належить до того ж самого загального класу, що й метафора механізму, оскільки правосуддя в даному випадку також концептуалізується у вигляді об'єкту. Проте логіка розгортання метафори тут є цілком відмінною. У межах даного фрейму правосуддя не уникають, його виборюють і домагаються.

Families of victims of the Hove arson tragedy take their fight for justice to the High Court next week. [BNC]

‘Наступного тижня сім’ї жертв пожежі у місті Гоув звернуться по допомогу до Верховного Суду’. (досл. ‘розгорнуть боротьбу за справедливе рішення у Верховному Суді’)

Prosecutor's crusade for justice [BNC]

‘намагання прокурора добитися винесення справедливого рішення суду’ (досл. ‘хрестовий похід за правосуддям’)

The rationale for such an approach is the desire to attain justice in the case. [BNC]

Розумне пояснення такого підходу полягає у бажанні домогтися справедливого судового рішення у справі.’

Дієслово *to attain* має значення ‘добитися, домогтися чогось, докладаючи певних зусиль’, отже правосуддя концептуалізується як нагорода за докладені зусилля у вирішенні певного завдання.

He has failed to gain justice and has been treated like a criminal. [BNC]

‘Він не зміг добитися справедливого рішення, а тому вважався злочинцем.’

Одним із значень дієслова *to gain* є ‘добитися чогось, виграти щось у змаганнях, тощо’. Отже, в даному випадку правосуддя метафоризується як приз, який одержить переможець у залі судових засідань (позивач або відповідач).

У деяких випадках ситуація боротьби за правосуддя концептуалізується таким чином, що правосуддя постає як об'єкт нападу:

His "wholly unexpected attack on justice" was much "discussed and criticized". [BNC]

Його несподівану атаку на систему правосуддя палко обговорювали та критикували.

У протилежних випадках можливість агресивної поведінки припускається з боку самого правосуддя, на цьому базується порада “дотримуватися миру” у взаємодії з правосуддям, як в наступному прикладі:

The indigenous media need more than ever to promote peace with justice. [BNC]

‘Місцеві засоби масової інформації повинні більше, ніж будь-коли, діяти злагоджено із системою правосуддя.’ (досл. ‘підтримувати мир’).

Останній приклад становить проміжний випадок між двома загальними когнітивними моделями – ПРАВОСУДДЯМ як ОБ’ЄКТОМ, і ПРАВОСУДДЯМ як ОСОБОЮ (у межах метафори персоніфікації)

ПРАВОСУДДЯ-ПЕРЕМОЖЕЦЬ

In his efforts to surrender to justice Jim, 46, had phoned the police to tell them where he was. [BNC]

‘Щоб віддатися до рук правосуддя, 46-річний Джим зателефонував до поліції та повідомив про своє місцезнаходження.’

У прямому значенні дієслово *to surrender* відповідає українському ‘здаватися ворогові, капітулювати’, тому у словосполученні *to surrender to justice*, правосуддя виступає як особа, яка перемогла у битві/змаганні.

ПРАВОСУДДЯ– ЖИВА ІСТОТА

Підґрунтям цієї метафори є той факт, що з давніх-давен уособленням правосуддя та справедливості була жінка-богиня. Так, у Стародавній Греції правосуддя вершила Феміда, у Римі – Юстиція, у Єгипті – Пахт, тощо. І греки, і римляни зображали цю богиню із зав’язаними очима, одягнуеною в мантию, з мечем та терезами в руках.

In the eighteenth century the scales of justice could be tilted in favour of a relative or friend. [BNC]

‘У XVIII ст. терези правосуддя могли переважити на користь родича чи друга.’

У межах цієї метафори правосуддя представлене у вигляді особи, діяльність якої прирівнюється до діяльності найвищого правителя, про це свідчить дієслово *reign* у наведеному нижче крилатому виразі:

Let justice reign even though the heavens fall! [BNC]

‘Хай править правосуддя, навіть якщо впадуть небеса!!!’

У деяких випадках правосуддя наділяється такими ознаками людської істоти як обличчя (*the face of justice*) та душа:

However, this is but the reverse side of the face of justice, for in their eyes it happens more often that criminals are released or are not put in prison for long enough. [BNC]

‘Проте, це не що інше, як зворотній бік правосуддя, тому що на їхню думку, частіше трапляється так, що злочинців звільняють із в’язниці або ув’язнюють лише на короткий термін.’ (досл. ‘інша сторона обличчя правосуддя’).

Publicity is the very soul of justice. [BNC]

‘Публічність – основна засада правосуддя.’ (досл. ‘душа правосуддя’)

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що концептуальні метафори допомагають структурувати наше сприйняття, мислення та розуміння дійсності. Вони впорядковують повсякденну діяльність людини і формують уявлення про ті чи інші поняття. Аналіз концептуальних метафор ПРАВОСУДДЯ показав, що поняття правосуддя в англійській мові має декілька втілень. Найчастіше його розглядають як рухомий механізм, який складається із багатьох підсистем. Рух цього механізму порівнюється із чиненням правосуддя. Крім цього, його можна ототожнювати із сферою змагання чи боротьби, де правосуддя може перетворюватися на приз чи трофей, противника чи конкурента, переможця чи призера. І нарешті, уявлення про правосуддя, які дійшли до людей ще із стародавнього світу, дають змогу наділяти його рисами живої істоти, яка править світом.

Література:

1. Белехова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики: Науково-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с.
2. Брицин В. М., Зимовец Г. В., Яворская Г. М. Концепт БОЛЬ (когнитивные и культурно-антропологические аспекты) // Брицин В. М., Зимовец Г. В., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2009. – С. 393-412.
3. Красных В. В. Картина мира vs. языковая картина мира // Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003. – С. 17-21.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-414.
5. Потапова О. Т. Когнітивно-семантичні аспекти метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій неправди та обману в сучасній англійській мові: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський націон. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Яворська Г. М., Богомоллов О. В. Непевний об’єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі: Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2010. – 136 с.
8. Gibbs R. W. The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. – 239 p.
10. ABBYY Lingvo 13
11. BNC – British National Corpus
12. OED – Oxford English Dictionary / ed. by James A.H. Murray, Henry Bradley, W. A. Craigie, C. T. Onions. – Oxford: Oxford University Press, 1970. – V. I-XII.